

Konya'nın 1930'daki Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Görünümü ile Belediye Seçimleri Üzerine Bir İnceleme

Çağatay BENHÜR*
Erol YÜKSEL**

Öz

Bu çalışma; Ali Fethi Bey tarafından 12 Ağustos 1930'de kurulan ve 17 Kasım 1930'da kendini fesheden Serbest Cumhuriyet Fırkasının Konya merkez teşkilatlanması, 1930 Konyası'nın sosyal, ekonomik ve siyasi görünümü ile Konya'da 1930 belediye seçimlerinin yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kuruluşundan kısa süre sonra bir kitle partisi haline gelen Serbest Fırka, katıldığı ilk yerel seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı mutlak bir başarı kazanamasa da aldığı oy oranıyla, iktidar partisinin kendisini sorgulamasına vesile oldu. Partiye ilgi, ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Konya'da da önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Gerek bu ilginin anlaşılması gerekse Serbest Cumhuriyet Fırkalarının Konya'daki seçimlerde baskı ve usulsüzlük yapıldığı iddiaları çalışmanın başlangıç noktasını teşkil eder.

Anahtar Kelimeler: Konya, SCF (Serbest Cumhuriyet Fırkası), 1930 Belediye Seçimleri, CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası).

A Research on Municipal Elections and Social, Political and Economic View of Konya in 1930

Abstract

This study aims to reveal Konya central organization of Liberal Republican Party, which was established on August 12, 1930 by Ali Fethi Bey and repealed itself on November 17, 1930, as well as the social, economic and political view of Konya in 1930's and reflections of the 1930 municipal elections in Konya. Although the Liberal Republican Party, which became a mass party in a short time, could not gain a certain victory

* Çağatay BENHÜR, Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, cbenhur@selcuk.edu.tr

** Erol YÜKSEL, Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman, erolyuksel@kmu.edu.tr

against the Republican People's Party, the vote rate it gained contributed the government party to question itself. Interest of the people in the new party reached an important level in Konya just as in many other cities of the country. Both this interest and the claims on oppressions and irregularities of Liberal Republican Party in municipal elections in Konya have importance as a starting point for this study.

Keywords: *Konya, SCF (Liberal Republican Party), 1930 Municipal Elections, CHF (Republican People's Party).*

Giriş

Cumhuriyet idaresinin demokratikleşme doğrultusunda attığı siyasi adımlardan ilki 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF)'nin kurulmasıdır. Ne var ki bu ilk çok partili siyasi yaşam denemesi, 1925 yılının şubat ayında çıkan Şeyh Sait İsyanı'nın ardından, partinin isyan ile bağlantısı olduğu düşünülerek kapatılmasıyla sona ermiştir. TpCF'den sonra Türk siyasi hayatında kurulan fakat varlığını kısa bir süre devam ettirebilen en önemli parti olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), bizzat Gazi Mustafa Kemal'in direktifiyle kuruldu. Bu durum partinin güdümlü/yapay bir muhalefet partisi olduğu tezlerini ortaya çıkarsa da partinin kuruluşu; tek parti dışında bir yönetime başvurulma isteği, 1929 Dünya ekonomik bunalımının ülkemize yansımından kaynaklanan iktisadi sıkıntılara bir çözüm isteği, Türkiye'nin Batı kamuoyunda saygınlığını artırma isteği, hükümetin eleştirisiz bir durumda olması gibi birtakım nedenlere bağlanabilir¹. Dolayısıyla Gazi, Ali Fethi Bey'e yeni fırka kurma görevini vermekle ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi alandaki sorunlardan dolayı mevcut olan eleştirileri gizli saklı yerlerden kurtararak Meclis sıralarına taşımayı hedeflemiştir². Gazi'nin bu düşüncelerine karşılık Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) içerisinde önemli bir grup ikinci bir partinin kuruluşuna taraftar olmamalarına karşın, İsmet Paşa'dan çekinmelerinden olsa gerek, Gazi'ye fikirlerini beyan edememiştir³.

Yeni parti, programında cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik esaslara bağlı bir parti olduğunu belirtmiş ve liberal bir yapı ortaya koymuştur⁴. Serbest fırka önceden planlandığı şekliyle Mecliste sert bir muhalefetten ziyade iktidardaki CHF'yi eleştirecek ve denetleyecekti⁵. Fakat parti düşünüldüğü gibi iktidarın eksiklerini ve hatalarını gösterecek bir parti gibi değil tüm muhalif ve hoşnutsuz toplum kesimlerinin katılmaya başladığı ve daha da önemlisi iktidara alternatif oluşturan bir kitle partisi haline geldi⁶. Aslında partiye sağlanan desteğin önemli bir kısmı “tepkisel niteli” oldu. Çünkü daha partinin ilk günlerinde yani parti amaçlarının bile neler olduğunu tam olarak ortaya koymamışken Ali Fethi Bey, “Fırkaya girmek isteyenler çoktur.” diyerek par-

1 Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul 1999, s. 247-249.

2 İhsan Sabri Balkaya, **Ali Fethi Okyar**, Ankara 2005, s. 246.

3 Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaaları, C. I**, İstanbul 1963, s. 47; Bu durum, SCF'nin kuruluşundan kısa bir süre içerisinde oluşan ve yıllarca aynı siyasi çizgide hareket etmiş kişilerin sert ve uzlaşmacı olamayan siyasi tartışmalarına bakıldığında önemlidir. Çünkü CHF örgütünün yeni fırka ile beraber çürük yanları ortaya çıkacak ve temizlenecek düşüncesinde olan Halk fırkası içerisindeki bir kısım çıkar grupları bu çok partili siyasi deneyimin sona erdirilmesinde etkili olmuştur. Bkz. Tunçay, **Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, s. 249.

4 Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul 2011, s. 225.

5 Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı- Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İstanbul 2014, s. 108.

6 Esat Öz, **Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara 1992, s. 107.

tilerine karşı yoğun bir ilgiden bahseder⁷. Çalışmanın ileriki aşamalarında görüleceği üzere Konya’da da partiye daha ilk günlerinden itibaren dikkat çeken bir ilgi oluşur.

SCF’nin teşkilatlanmasında alttan üste doğru hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur. Parti teşkilatlanmasının en alt düzeyinde “köy ocağı” ya da “mahalle ocağı” bulunmakta; daha sonra sırasıyla “nahiye ocağı”, “kaza ocağı”, “vilayet ocağı” ve “merkez ocağı” şeklinde örgütlenme devam etmektedir⁸. Yeni parti teşkilatları özellikle ülkenin ekonomik krizden en çok etkilenen ticari bölgelerinde hızla gelişti. Batı Anadolu’nun altmış üç noktasında teşkilat kurarak en geniş ve hızlı örgütlenmeye bu bölgede ulaştı. Daha sonra sınırlı bir şekilde Çukurova, Karadeniz sahil şeridi, Trakya, Güney Marmara ve son olarak da İç Anadolu’da teşkilatlarını oluşturdu. Serbest fırka teşkilatlarında eğitilmiş kişiler arasında avukatlar ve doktorlar öne çıkmıştır. Özellikle avukatlar ülkenin bütün Serbest fırka teşkilatlarında kolaylıkla kendilerine yer bulurken, Konya’nın da içinde olduğu İzmir, Manisa ve Antalya gibi şehirlerde siyasetçi doktorlar siyasi yolculuklarına ilk adımı atmıştır⁹.

Ana hatlarıyla kuruluşundan itibaren SCF’nin genel görünüşü böyleyken, çalışma konumuzu teşkil eden Konya örneğine hem daha geniş perspektiften bakabilmek hem de şehirdeki yeni partiye ilk tepkileri ve 1930 belediye seçimlerini daha iyi anlamak için 1930 Konyası’nın sosyal, ekonomik ve siyasi görünümüne bakmakta fayda vardır.

Yerel Seçimler Öncesinde Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Görünüm

1930 belediye seçimleri sonrası CHF, parti teşkilatını düzenleme ve genişletme kararı doğrultusunda Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey (Hasan Ataç), Konya Mebusu Kemal Zaim Bey (Ahmet Kemal Sunel) ve Aksaray Mebusu Kazım Bey (Musa Kazım Gürel)¹⁰i Konya ve Aksaray vilayetleri için görevlendirerek bir rapor istemiştir. CHF heyeti, mevsim şartları nedeniyle bu iki vilayetin ikisi haricindeki bütün kazalarını gezmiş ve CHF mensupları ile mahallî teşkilatlara dair izlenimlerini içeren raporu, 5 Ocak 1931’de tamamlayarak CHF Genel Sekreterliğine ve Başbakan İsmet İnönü’ye sunmuştur¹¹. Rapor gerek belediye seçimleri sonrası bölgede CHF’nin gerekse Konya ve Aksaray’ın sosyal, iktisadi ve siyasi görünümünü ortaya koyması

7 Avşar bu durumun nedenini partinin kurulmasıyla ülkede “büyük bir hürriyet” havasının oluşması olarak belirtir. Abdülhamit Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1998, s. 129-130.

8 Çetin Yetkin, *Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi-Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 1997, s. 111.

9 Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet-Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul 2014, s. 139-156.

10 Üçüncü dönem TBMM’de Aksaray mebusu Musa Kazım Bey (Tuñç)’de bulunmaktadır. Belgede “Aksaray Mebusu Kazım” imzası ise Konya’da Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı üyeliği ve Konya Belediye başkanlığı da yapmış olan Musa Kazım (Gürel) Bey’dir. Diğer Mebuslar hakkında detaylı bilgi için bkz. *TBMM Albümü (1920-1950)*, C 1, Ankara 2010, s. 134-160.

11 BCA, 490.1.00/724.477.1.

bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca bu rapor Konya'da belediye seçimlerinin daha iyi anlaşılmasına da katkı sunmaktadır.

Mebuslar, CHF'nin büyük merkezlerde oldukça gelişmiş teşkilatlanmasına karşın buralardaki faaliyetlerini yeterli bulmazlar. Çünkü mebuslar teşkilatlarda, "memleket karşısında üstlendiği kapsamlı görevi başarıyla yapabilecek kudret ve bireyler arasında hedef ve kanaat açısından bir fikir ortaklığı" olmadığı kanaatinde. Ayrıca teşkilatlarda fırka üyelerine, devlet (hükümetin) faaliyetlerinin dayandığı millî ve siyasi esaslar yeteri kadar anlatılmayarak üyelere fikrî yapı olarak, millî, siyasi ve içtimai davranış oluşması ve olgunlaşması için çaba sarf edilmemiştir. Örneğin bazı yerlerde üyeler için kayıt defteri bile tutulmamış ve üyelere irtibat zayıf kalmıştır¹².

Rapora göre bu zayıf teşkilat, Konya'da birkaç sene devam eden kuraklığa bağlı fiyat düşüklüklerinin neden olduğu sıkıntılarla birleşerek SCF, "görünen bir cazibe arz eden programının herkesin düşüncesine uydurmak suretiyle yapılan propagandalar karşısında büyük bir sarsıntıya" uğramıştır. Bu durum, belediye seçimlerinde üyelerin ve hatta bazı yerlerde CHF idare heyetlerinin bile SCF'yi desteklemesine neden olmuştur. Mebuslar, CHF'nin bu seçimlerde kazanmasına karşın teşkilatlarda acilen düzeltme ve genişletme yapılmazsa bir sonraki seçimlerin kazanılmayacağı görüşündedir¹³. Anlaşılan CHF teşkilatlarındaki bu yapısal bozukluklar karşısında SCF hem seçim öncesinde hem de seçimlerde CHF mensuplarından önemli bir destek almıştır.

Raporda Konya'daki millî teşekküllerin durum ve faaliyetleri de yer almıştır¹⁴. Buna göre hemen hemen her kazada Türk Ocağı levhası taşıyan bir bina bulunmaktadır. Fakat CHF'nin çok geniş kültür şubesi özeliğine sahip bu ocakların faaliyetleri, bazen birkaç gencin görüşmeleriyle sınırlı bir şekildedir veya yok denecek kadar azdır. Ocağa üye gençlerin birçoğu çalışmak istemelerine rağmen ne yapacaklarını bilemez hâldedir. Böylesine bir durumda ocak faaliyetlerinin firkaları doğrultusunda yararlı hâle gelmesi için raporda şu tavsiyeler yer alır: "*Bunların ellerinde faaliyetlerinin ana hatlarından başka buldukları muhitlerin hususi icabat ve kabiliyetlerine göre en küçük teferruatı bile ihtiva eden bir program bulunmamasına ve tatbikatın daimî surette murakabe edilmesine ihtiyaç vardır. Bu nevi teşekküllerin hayatiyeti yeni, yeni semereli teşebbüsler, heyecanı idame edecek mevzularla beslenmezse zamanla sönmeğe mahkûm olacağı tabiidir.*" Bu değerlendirme ve tavsiyeden sonra mebuslar, Akşehir Türk Ocağı'nın "*Duygu ve kanaatleri o kadar belirsiz ve gayri samimi*

12 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 44.

13 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 44- 45.

14 Babalık gazetesi 1930 Kasım ayında Konya'da sosyal hayatın gelişmesi için bulunan teşekkülleri; "*muallimler birliği, Türk ocağı, idman kulüpleri, himaye etfal, hilali ahmerle iki de fırka teşkilatı*" olarak belirtir. Gazeteye göre Konya gibi bir şehrin sosyal hayatını canlandırmak için bu kadar teşekkül yetersizdir. Belirli günlerde verilecek konferanslar, müsamereler eğlenceli olacaktır. Ayrıca uzun kış gecelerinde şehrin, son yıllarda yapılması için adımlar atılsa bile henüz münevver insanların bir araya gelecekleri bir yer dahi yoktur. Bu eksikliklerin yanında şehirde insanların mesai sonrası yorgunluklarını atabilecekleri yani eğlenebilecekleri bir faaliyet de bulunmamaktadır. Babalık, 16 Kasım 1930, s. 1.

kalmıştır ki” değerlendirmesinden sonra 19 üyesinden 18’inin SCF’ye toplu olarak geçtiklerini belirtmiştir¹⁵.

Bir diğer teşekkül, Konya Muallimler Birliğidir. Birliğin tamamen kendi muhitleri içerisinde ki faaliyetleri, üyelerden bir kısmının toplanarak görüşmeleri ve mesleki konferanslar tertip etmelerinden ibarettir. Birlik üyeleri kendi muhitlerinde ne şekilde etkili olabileceklerinin bilincinde değildir ve propaganda yapmayı da bilmemektedir. Mahallî işlerle alakalı olan öğretmenlerin önemli bir kısmı, seçimlerde oylarını SCF lehinde kullanmıştır¹⁶.

Konya’da spor faaliyetlerine yönelik teşkilatlanma sadece vilayet merkezindedir. Şehirde genel olarak gençlere yönelik tatminkâr bir faaliyet yoktur. Heyet, gençlerin fikrî yapılarının gelişmesine yönelik bir çalışma olmadığını belirterek spor faaliyetlerinin teşvik edildiğini de görememiştir. Bunların yanında şehirde mahallî ve millî açık hava oyunları unutulmaya yüz tutmuştur. Mebuslar, şehirle ilgili bu değerlendirmelerden sonra gençlere yönelik kanaatlerini de içeren gençlerin durumuyla alakalı gördüklerini ise şöyle aktarmıştır: “*Bu şerait altında gençlik ruhunun faaliyet ihtiyaçlarını tatmin etmek üz(e)re hangi sahalara doğru akıp gideceğini tahmin etmek müşkül değildir. Nitekim kahve hayatına dökülmüşler ve bittabi bunun verdiği kötü alışkanlıkları da almışlardır. Hatta bazı yerlerde muallimlerin dahi bu fena itiyatlara sürüklenip tekâmülün (olgunlaşma) kendilerinden beklediği faaliyetleri ihmal ettiklerini teessürle işittik.*” Genel olarak gençlerin durumuyla ilgili değerlendirmelerin ardından raporda, şehirdeki hekimlerin de SCF lehinde oldukları belirtilmiştir¹⁷.

Devlet demiryollarının memur ve işçileri hakkında gözlem ve değerlendirme yapan heyet, teşekkülün üst düzey bürokratlar haricinde olanların SCF’yi desteklemelerini şöyle anlatmıştır: “*Esefle müşahede ettik ki Demiryolları teşkilatının başında bulunan büyük memurlar müstesna olmak üzere adet itibariyle büyük bir ekseriyeti bu çok hayırlı ve hayatî teşebbüsün herhangi bir görüş farkı dolayısıyla tehir ve tavakında millî menfaate mülahaza eden serbest fırka gayretkeşlerinin yanında ahzi mevki etmişlerdir. Bu teşkilat Haydarpaşa’dan Mersin’e kadar mevcut Demiryolu vesaitinin kendilerine verdiği seyahat kolaylığında azamî derecede istifade ederek propagandalarını kendi mensuplarına maksur bırakmamış son belediye intihabatı dolayısıyla yer yer halkı dahi serbest fırka lehine ve binnetice Halk fırkası aleyhine tahrik etmek günahkarlığında bulunmuştur*”¹⁸.

Mebusların raporunda, Halk fırkası mensuplarıyla yaptıkları görüşmeler neticesinde Konya ve Aksaray’daki halkın şikayetlerine önemli bir yer ayrılır. Beş başlıkta belirtilen şikâyete göre halk; memurların genel vaziyet ve faaliyetlerinden, vergilerin ağırlığı ile vergi ve dağıtım usullerinin bozukluğundan, bankalarla diğer faizcilerin fa-

15 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 45.

16 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 45-46.

17 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 46-47.

18 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 48.

izleri ve bunların faaliyetlerinden, sahipleri belli olmayan malların satışındaki vaziyet ile firka kongrelerinde temenni layihalarına eklenen hususlara müspet veya menfi bir cevap alamadıklarından rahatsızdır¹⁹.

Konya halkının bir kısmı; memurların resmî ve özel vaziyetlerinden, devlet otoritesinden ziyade şahsî otoritelerini kurmaya gittiklerinden ve halka kötü davranmalarından yakınmaktadır. Özellikle maliye memurlarının hazine menfaatlerine aykırı hareketleri söz konusudur. Vergilerin ağırlığı bahsinde yol mükellefiyeti²⁰ vergisi bakımından gerek üretimdeki yetersizlikten kaynaklanan ödemelerin zorlaşması gerekse uygulamalardaki usulsüzlükler nedeniyle halkın şikayetçi olduğu belirtilmiştir. Oktruva vergisi²¹ hayat pahalılığını artırdığı için halk şikayetçidir. Kaldı ki heyete göre bu vergi şu durumu ortaya çıkarmıştır: “Belediyelerin hizmet mukabili olan resimlerde mahallerinde bulunan ve o hizmetlerden azamî derecede müstefit (yararlanma) olan müessesatın bu resmi vermemeşi belediyeleri müşkül duruma düşürmekte ve belediye vazifelerini tamamiyle ifa edemeyecek bir hâle getirmektedir.” Kazanç vergisinde ise “küçük memurlara verilen takdiri salahiyetlerin yerinde ve doğru kullanılmaması” ve “küçük esnaf ve sanatkârların nispeten daha çok vergi vermeleri” şikâyet konusudur. Toplam gelirin % 17’si alınan müsakkafat vergisinde de diğer ek vergilerle birlikte yüzde 22’ye, hatta kiralarla birlikte yüzde 35-50’ye kadar çıkması mebuslara göre doğal değildir. Raporun vergiler bahsinde, miras vergisini memurların keyfi olarak kanunun tayin ettiği miktarın çok üstüne çıkarmaları önemli bir sorundur. Ayrıca mu-

19 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 48; SCF'nin yayın organı gibi hareket eden Yarın gazetesi seçimlerden önce, Son Posta seçimler esnasında biraz kısaltarak fakat aynı cümlelerle Konya'nın ekonomik sıkıntılarını biraz da abartılı bir şekilde “Konya Köylüsünü Yedi Senedir Bağırta Acı Bir Vasiyet” başlığıyla yazmıştır: “Konya'nın üç sene üst üste kuraklık çekti. Köylü gün oldu ki aç yattı. Kaderin insafsız cilvesi bu sene de bu talihsiz diyarı rahat bırakmadı. Ekinlerde hastalık oldu. Buğday fiyatları senelerdir görülmemiş bir şekilde düştü ve zavallı köylü neticede aylarca gece gündüz didinmesine mukabil gene bir şey kazanamadı, gene biçare kaldı. Çektiği azap yetmiyormuş gibi bir de haciz tufanı başladı. Sulama idaresi haciz, ziraat bankası haciz, tüccar haciz koydu. Geçen sene bir dönüme kırk kuruş alan sulama idaresi, bu sene üç lira aldı. Maroken koltuklarda pervasız emirler veren, sulama idaresinin “azametli” müdürü ile köylünün alakası ne idi ne oldu. Aylarca evvel (Ekinimiz yanıyor. Allah aşkına su) diye bağırın, yalvaran bir kütle karşısında (Su köylü istediği zaman değil; bizim arzu ettiğimiz zaman verilir) denildi... Ziraat bankasındaki borçların tecili için merkeze telgraf çektiler; yalvardılar; azarlandılar. Olmadı vereceksiniz dediler ve emir verdiler: Haciz. Nesini haczedecekler? Ne var ki satacaklar? Altındaki yatağımı, nafakasını temin eden koyununu, ineğini verdi. Bir canı kaldı, onu mu alacaklar?” Yarın, 11 Eylül 1930, s. 3; Son Posta, 3 Ekim 1930, s. 1.

20 Osmanlı Devleti'nin son döneminde karayolu çalışmaları için alınan yol vergisi Millî Mücadele ve sonrasında bazı değişikliklerle uygulanmıştır. Ödeme olarak, nakden ya da yol yapımında bedenen çalışma şeklinde ödenen vergi gelir seviyesine bakılmaksızın her erkek vatandaşın eşit oranda tahsil edilmiştir. Bkz. Nuray Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 32, Sayı:53, Yıl: 2013, s. 213-247.

21 Osmanlı Devleti’nde “duhuliyet resmî” adı altında alınan Oktruva vergisi, şehir ve kasabalara ticaret amacıyla getirilen eşyadan alınan vergidir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, İstanbul 1983, s.724-725.

amele vergisinden kara değirmenlerinde muaf tutulurken, elek tertibatlı un fabrikalarından bu verginin alınması şikâyet konusudur²²

1930'ların ilk yıllarında Konya ekonomisini olumsuz etkileyen bir diğer husus, bankaların ve diğer faizcilerin faizleri ve faaliyetleridir. Bu durum raporda şöyle anlatılır: “Osmanlı, İş, Ziraat ve sair bankaların senedatı ticariye üzerine yaptıkları muamelede % 9 faizden başka kısa vadeler için almakta oldukları komisyonun senelik miktarıyla faizin hakiki nisbeti % 15 ilâ % 24'e kadar çıkmaktadır. Hatta mahalli bazı küçük bankaların bu nisbeti % 35'e kadar çıkardıkları görülmüştür... Konya ticaret odası reisinin verdiği mahrem izahata nazaran ticari faaliyetin bu halinde şimdiye kadar iflasların görülmemesi tüccar ailelerinde mevcut külliyyatın ve kısmen ev eşyasının nakde tahvil edilmesi suretiyle gösterilen mukavemetten ileri gelmiştir. Onun kanaatinca gelecek hazirana doğru iflaslar biri birini takip edecektir.” Ticarete durum böyleyken Konya çiftçisinin bir kısmı kuraklık nedeniyle mevcut sermayelerinin bir katı daha bankalara borçlanmış, diğer bir kısmı borçlarını ödeyebilmek için çift hayvanlarını bile satışa çıkarmış durumdadır²³.

Mebuslar, Konya ve Aksaray için tespitlerini bu şekilde sıraladıktan sonra ilerleyen dönemde gerek Halk fırkasına gerekse hükümete karşı bölgede desteğin artması için alınması gereken tedbir önerilerini ortaya koymuştur. Bunlar idari, kültürel, ekonomik ve fırka teşkilatına desteğin sağlanması başlıkları altında sıralanmıştır. İdari tedbir olarak; memurun kanununun tadili, valilerin şahsî otoriten ziyade devlet ve kanun otoritesini tesis etmeleri için vilayetlerin umumi kanununun tadili, küçük memurların seçiminde yarışma usulüne geçilmesi, mesai saatlerinin artırılması ve denetime tabi tutulması, kamu hizmetlerinin normal seyrinde ve özellikle dosya düzeninin temini için bir komisyon aracılığıyla usullerin araştırılması önerilmiştir²⁴.

Kültürel tedbirler bölümünde; ilk tahsilin yapılması için şehir, kasaba ve köylere yayılarak mali imkanlar ölçüsünde 40.000'e yakın köyden okulsuz 34.000'ine okul temin etmek, kapalı bulunan bazı ziraat tâlî muntika mektepleriyle san'at mekteplerine her köyden arazi sahiplerinin çocuklarından birer çocuk almak suretiyle köy muallim mektepleri açmak²⁵, muallim yetiştirecek müesseselerde milliyet telkinlerinin tarz ve hedeflerinin açıklıkla tayin edilmesi, Türk Ocağı bulunan yerlerde muallimlerin ocaklarla müştereken ve bulunmayan yerlerde yalnız başlarına halka ve gençliğe teklin faaliyetlerinin tanzimi, spor teşkilatının düzenlenmesi, her tarafta mahallî ve millî açık hava oyunlarının ve kır eğlencelerinin ihyası ve halka özel basit

22 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 49-53.

23 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 54-55.

24 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 56-57.

25 Köy enstitülülerinin alt fikri gibi görünen bu önerinin devamı şöyledir: “Bu müesseselerde ilk tahsil ile meslek tahsilini görecek çocuklar yine kendi köyelerine iade edilecekler ve ayda 10 liralık bir ücretle muallim gibi çalıştırılabileceklerdir. Köylerde bu tarzda yetiştirilmiş çocuklar hocalık vazifesinden başka kendi arazilerinde çalışarak köylü için ziraat sahasında da örnek ve mürşit vazifesini görebileceklerdir.”

ve metodik yayınlara başlanması gerekmektedir. Ayrıca Konya'da halkında çocuklarının din terbiyesi alamadıkları endişesi olduğunu ve bu endişenin de halk arasında bazı gizli propagandalarla mütemadiyen yapıldığı ve bu fikrin yerleşmekte bulunduğu görülmüştür. Bu gözlemden sonra din eğitimi konusunda heyetin önerileri şöyledir: “Bugün ilk mekteplerde dini esasat objektif bir tarzda öğretilmektedir. Fakat halk din terbiyesinde, esaslardan ziyade amelîyata tealluk eden merasimi anlamaktadır. Halkın bu meylinin tezahürü mademki kuyudu mania ile bertaraf edilemiyor. O halde bunu murakabeye elverişli bir usul ile tatbik etmek daha muvafık gibi görünmektedir. İlk mektepler için küçük bir risale yazılmalı ve bu risale pazartesi günleri öğleden sonra yine ilk mektep hocaları marifetiyle edilmelidir. Bittabi bu tedrisat tamamen ihtiyarî ve velilerin arzularına tâbi kalacak ve tedrisatı umumiye meyânında ve son sınıf imtihanlarında mevki almayacaktır²⁶.”

Halk fırkası teşkilatının kuvvetlenmesi için alınan tedbirler her ne kadar halkın çoğunluğu ve fırka mensupları tarafından memnuniyetle karşılanırsa da bazı ilave tedbir önerileri şöyle sıralanmıştır: “İnkılabın mukaddes telakki edilmesi lazım gelen esaslarına firkanın istinat etmekte bulunduğu ve edeceği esasları umum nazarında teşrih etmek üzere firkanın umumî programının biran evvel neşri zarurî görülmektedir. Teşkilatın mensupları üzerindeki telkin ve irşat vesait ve kabiliyetlerini tanzim ve tezyidetmek. Teşkilatın halk ile temaslarını genişleterek umumî memleket mesailinin seyrini takip etmek... Her sene vilayet kongresindeki, çalışma programının, tetkike tâbi tutularak tecrübenin verdiği neticelere göre tadil, ikmal ve merkez teşkilat heyetinin tasdik ve tasvibine arz etmek. Teşkilatın faaliyetini idame etmek için icabeden malî imkanları hazırlamak...²⁷”

Raporun gerek 1930 yılı sonlarında Konya'nın siyasi, sosyal ve ekonomik görünümünü gerekse Halk fırkasının yerel teşkilatının durumunu ortaya koyması, şehirde yapılan yerel seçimlere daha geniş bir perspektiften bakılmasına imkân sunar. Bunun yanında Konya'nın özellikle yaşadığı ekonomik olumsuzluklar, SCF'lilerin vergilerin düşürüleceği yönündeki propagandaları, ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Konya'da da halktan karşılık görür. Diğer taraftan bürokratik sorunların şehre yansımaları ve yerel millî teşkilatlarda tespit edilen yetersizliklerin itici gücüyle halk, SCF'yi yeni bir siyasi anlayışla beklenen çözüm ümitlerinin aracı gibi kabul eder. Bu durum Konya'da yeni fırkaya ilgiyi beraberinde getirir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Konya Teşkilatı

SCF'nin kurulmasından kısa bir süre sonra diğer şehirlerde olduğu gibi Konya'dan da fırka merkezine üye olabilmek için müracaatlar yapılmıştır. Daha çok iktisadi işlerde çalışan insanlardan gelen bu başvurulardan Fethi Bey de memnundur.

26 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 58-60.

27 BCA, 490.1.00/724.477.1, s. 61.

Yine bu günlerde eski Konya Mebusu Vehbi Bey'in de fırkaya müracaat edeceği²⁸ basında yer almış ancak birkaç gün sonra Vehbi Bey bu iddiaları yalanlamıştır²⁹. Bir başka iddia olarak, SCF'nin kurulduğu ilk günlerde Konya mebuslarının blok hâlinde CHF'den istifa ederek SCF'ye katılacakları basında yer almıştır³⁰. Bu duyular, Fethi Bey'e de sorulmuş ve bu yönde beklentisinin olduğunu şöyle belirtmiştir: “*Temenni ederim. Fakat henüz benimle temasa geçmiş değillerdir*”³¹. Bu iddiaların aksine başta Kazım Hüsnü Bey olmak üzere Fuat Bey ve diğer vekiller bu iddiaları tekzip etmişlerdir³².

Konya'da SCF'nin teşkilatlanması doğrultusunda ilk adım, daha sonra SCF teşkilatında görev alacak olan, Doktor Muhsin Faik Bey³³, tüccardan Bafıralı Talat Bey, Doktor Nuri ve Mecidiyezâde Cevdet Beylerin eylül ayı başlarında CHF teşkilatından istifa etmeleriyle olmuştur³⁴. Nitekim birkaç gün sonra Operatör Doktor Muhsin Faik Bey başkanlığında oluşturulan SCF Konya şubesi, 11 Eylül 1930'da tescil işlemi için vilayet makamına müracaat edilerek 15 Eylül'de resmen teşekkül ettirilmiştir³⁵. SCF'nin Konya şubesinin katipliğine ise eski öğretmen Çopur Kadızâde Remzi getirilirken³⁶ merkez azaları; Avukat Hilmi, Avukat Hasan Fehmi, Mehmet Fuat, Avukat Eyüp Sabri (Hayırlıoğlu), Fotoğrafçı Hasan Behçet, Hacı Tahirzâde Ahmet, Ziraat Odası Reisi Hacı Mahmutzâde Hüseyin Efendi'den müteşekkildir³⁷. Konya vilayet teşkilatı böyle iken vilayet merkez kaza ocak idare heyeti ise eski ticaret mektebi müdürü Mecidiyezâde Cevdet Tahir Bey³⁸'in başkanlığında; Avukat Nazif Efendi, Avukat Ali Haydar Bey, Tahralzâde Mehmet Efendi, Kalfazâde Tâhir Efendi, Tüccardan Turgut Bey ve Kaşıkçızâde Tahir Efendi'den oluşmuştur³⁹.

Şube açılır açılmaz belediye seçimlerine katılacağını ilan etmiştir. Ayrıca şube, “*Gazi'nin mektep hayatından beri taraftar olduğu makul münakaşa yolunda söz ve fikir hürriyetinin inkişafına yardım etmek için*” şeklinde bir beyanname yayımlayarak

28 Cumhuriyet, 4 Eylül 1930, s. 4; Yarı, 4 Eylül 1930, s. 3.

29 Cumhuriyet, 10 Eylül 1930, s. 5.

30 Vakit, 12 Ağustos 1930, s. 7.

31 Hakimiyeti Milliye, 18 Ağustos 1930, s. 3; Vakit, 18 Ağustos 1930, s. 4; Cumhuriyet, 18-28 Ağustos 1930, s. 4.

32 Son Posta, 21 Ağustos 1930, s. 3.

33 1887 Konya doğum olan Operatör Dr. Muhsin Faik Dündar Bey, 1939-1946 yılları arasında Konya Belediye Başkanlığı'nın ardından VIII. Dönem TBMM'sinde Konya milletvekilliği yapmıştır. **TBMM Albümü (1920-1950), C 1**, s. 485.

34 Yarı, 12 Eylül 1930, s. 3; Cumhuriyet, 12 Eylül 1930, s. 4; Babalık, 10 Eylül 1930, s. 1.

35 Son Posta, 18 Eylül 1930, s. 3; Akşam, 12 Eylül 1930, s. 4.

36 Cumhuriyet, 18 Eylül 1930, s. 3.

37 Babalık, 15 Eylül 1930, s. 1.

38 Cevdet Tahir Bey; “*yeni fırkaya hangi kanaatler dahilinde girmiş isem aynı kanaatlerden dolayı istifa ettiğini*” belirterek kısa bir süre sonra partiden istifa etmiştir. Cumhuriyet, 27 Eylül 1930, s. 2.

39 Son Posta, 18 Eylül 1930, s. 3; Vilayet merkez kaza idare üyeleri için bkz. Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 2014, s. 558.

izleyeceği siyasi yoluna dair ilk işaretleri ortaya koymuş ve Konya'da fırka merkez olarak Alaeddin Otelini tutmuştur⁴⁰. Şube yönetimi, ilk günlerinde belediye seçimlerini kazanmaya güçlü bir şekilde inanmakla birlikte, üye sayılarının 1300'lere ulaştığını basına bildirmiş ve bir taraftan da aday belirleme çalışmaları yürütmüştür⁴¹.

SCF Konya şubesi Babalık matbaasını kullanmak suretiyle Duygu⁴² isimli günlük bir gazete de çıkarmaya başlamıştır. Şube 23 Eylül tarihine geldiğinde üye sayısını 2000'lerin üzerine çıkarmıştır. Fırkaya karşı şehrin bu ilgisine Konyalı hanımlar da fırkaya girmek için müracaat ederek destek vermiştir⁴³. Seçimler öncesinde faaliyetlerini güçlendirmeye çalışan ve üye sayısını 3000'lere kadar çıkararak teşkilat, toplantılarını Muhsin Faik Bey'in İstasyon Caddesi'ndeki evinde yapmıştır⁴⁴. Kısa süre içerisinde şubenin üye sayısı oldukça artmıştır. Zira CHF'nin Ocak 1931'deki Konya Vilayet Kongresi kayıtlarındaki üye sayısının il merkezinde 1800 olması, SCF'nin kısa sürede Konya'da büyük bir desteğe sahip olduğunu gösterir⁴⁵.

Konya'da 1930 Belediye Seçimleri ve Seçimlerin Yansımaları

1930 belediye seçimlerinde önemli bazı değişiklikler uygulamaya konmuştur. Tek dereceli seçim, kadınların seçme ve seçilme hakkı elde etmesi ve iki partinin seçime katılması gibi yenilikler ilk defa bu seçimlerde 1930 belediye seçimlerinde yaşanmıştır⁴⁶. 1930 belediye seçimleri, 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen Belediye Kanunu'na göre yapılmıştır. Kanuna göre seçimlerin farklı yer ve tarihlerde başlaması esasıyla eylül ayından başlayarak ekim ayının 20'sine kadar tamamlanması öngörülmüştür⁴⁷. Seçimler, ülke genelinde bir gün içinde olmayacaktır. Ayrıca il ve kaza kaza birbirini izleyen günlerde; önce bir yerde oy sandığının hazır tutulması, arkasından o sandığın aynı seçim çevresinde başka bir bölgeye/mahalleye taşınması şeklinde seçimler gerçekleşecektir⁴⁸. Seçim bölgesinde seçimlerin kaç gün süreceğine mülki amirin onayıyla belediye meclisi karar verecektir. Seçim kurulları (intihap encümeni); sandığın güvenliğini sağlamak, partilerin aldığı oyları tespit etmek ve sonuçları mülki amire bildirmekle görevlidir. Kullanılan oy sayısının toplam seçmen sayısının yarısından az olması durumunda ise seçimler bir hafta uzatılacaktır. 1930 belediye

40 Cumhuriyet, 21-22 Eylül 1930, s. 4.

41 Son Posta, 15 Eylül 1930, s. 5; Yarın, 15 Eylül 1930, s. 3.

42 Babalık, Duygu gazetesinin üç dört nüsha çıktıktan sonra, beklentilerinin aksine, bir daha yayınlanmadığını yazmıştır. Babalık, 13 Ekim 1930, s. 2.

43 Cumhuriyet, 26 Eylül 1930, s. 3; Son Posta, 26 Eylül 1930, s. 4; Son Posta, şubeye üye sayısını bir gün önce 4000 olarak belirtmiştir. Buradaki üye sayısına bakılırsa gerçekçi olması, diğer basın kuruluşların haberlerine bakıldığında, uzak ihtimaldir. Fakat gazetede belirtilmemekle birlikte bütün vilayet dahilindeki üye sayısı kastedilebilir. Son Posta, 25 Eylül 1930, s. 1.

44 Emrence, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s. 152.

45 **BCA**, 490.1/79.293.2, s. 31.

46 Ali Eşref Turan, **Türkiye'de Yerel Seçimler**, İstanbul 2008, s. 35.

47 Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s. 142.

48 Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s. 187.

seçimleri ile kadınlara oy verme hakkı tanınmasının yanında gayrimüslimlere de SCF listelerinden aday olma imkânı vermiştir⁴⁹.

Konya’da seçimlerin 1 Ekim 1930 Çarşamba günü başlayarak bir haftada tamamlanması öngörülmüştür. Babalık gazetesi seçmenlerin hangi günlerde, nerede ve nasıl oy kullanacaklarını ilanlarla duyurmuştur. Seçim Kanununun 41. maddesine göre seçmenlerin ne şekil ve şartta oy kullanacakları şöyle duyurulmuştur: “*Her müntehib (seçmen) kendi oy pusulasını sadece kendisinin atabileceği, hiçbir surette başkasının yerine oy verilemeyeceğini, intihap pusulasında müntehibin ismi, adresi, imzası veya mührü bulunacağını, her müntehibin nüfus hüviyet cüdanı ile gelerek önce seçim defterindeki isminin hizasını imzalaması veya okuma-yazma bilmiyorsa parmak basması, sonrasında oy pusulası alarak orada seçilecek üye miktarının iki katı isim yazması veya Türkçe okuyup-yazamıyorsa güvendiği bir kişiye encümen huzurunda yazdırarak sandığa atması.*” Ayrıca oy verme işlemi her gün sabah sekizde başlanarak on ikide bir saat yemek arasından sonra on altı otuzda sona erecek şekilde 7 Ekim Salı gününe kadar devam edeceği ve seçmenlerin hangi gün ve mahallede oy kullanacağı ilan edilmiştir⁵⁰.

Konya’da seçimlerin yapıldığı ilk günlerde Babalık gazetesi, sonuçların CHF lehine sonuçlanması için faaliyet yürüterek adeta fırkanın yayın organı gibi hareket etmiştir. Nitekim seçimlerin ilk günlerinde halka; “Gazi’nin bu günlerde Konya’ya geleceğini”, “seçimleri her tarafa Halk Fırkasının kazandığını” “memleketini düşmandan kurtaran Gazi’nin fırkasına” oylarını vermelerini belirterek CHF lehinde yönlendirme yapmıştır. Ayrıca; “Büyük Gazi babamız bile Ankara’da reyini Halk fırkasına verdi”, “seni yalan yanlış bir takım kuru vaatlerle aldatmak istiyorlar”, “sen asıl Halk fırkası hükümetinin memlekette yaptığı hayırlı işlere bak” gibi vatandaşın CHF lehine oylarını etkilemeye yönelik propaganda yayınlarına devam edilmiştir⁵¹. Aynı günlerde

49 Emrence, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s. 163-164; Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, s. 142.

50 Buna göre “1 Ekim’de; Mücellit, Müşki, Kulenderhane, Ahmet dede, Esenlâ, Karakurt, Pir esat, Abacı seyit, Şikran, Amet faki, Sarı yakup, songur, Muhtar 2 Ekim’de; Hacı Yusuf meccit, Hasan dede mescit, Furkan dede, Ulurmak saka, Hacı kanber, Hacı sadık, Mamuriye, Fahriunisa, Mihmandar Kurbi cedit, İbnişahin, Darıcı, Küçük sinan, Hamidiye, Şeh Ahmet, Zevle sultan, Orta sinan, Devricedit 3 Ekim cumaya tesadüf ettiğinden 4 Ekim’de; Şeyh osmani rumi, Sahip ata, Nesri kâfir, Piri esat kaba sakal, İtiyarettin, Yunus oğlu, Dolap battal, Hacı Süleyman, Medrese, Ferhuniye, Kerim dede çeşme, Civar, İhsaniye, Hoca habip, Abdülaziz, Kala cerp 5 Ekim’de; Kerimdede cami, Sırçalı, Kayacık araplar, Akçeşme, Kara kayış, Çukur, Kuzkun kavak, Hoşhan ata, Karacıgan, Polatlar, Sarnıç, Sarı Hasan, Kasap Sinan, Bulgur imam, Turak fakih, Nişantaş, Zemburi, Bey hekim, Sıkahane, Kerim dede mektep, Pir esat hacı Hüseyin, Tercüman, Keçeci, Ulu ırmak Ali hoca, Hoşhan saatçı 6 Ekim’de; Gazi alemşah, Dolap mektep, Bağ evliya, Şeyh alean çavuş oğlu, Kalacık, Zencirli kıyu, Übeyit, Pirani, Şeyh alaman Recep ağa, Fakiş dede, Yanık cami, Ölü bekledi, Şeker furuş, Kem almaz, Baba sultan, Şeyh alean sığır sokağı, Çifte merdiven, İç kara arslan, Şemsi, Dolap Halil, Ovalı oğlu 7 Ekim’de; Kürkçü, Şih alman yahşi, Sebhan, Hoca faruk, Dolap cami, Borda başı, Ulu ırmak, Burhandede, Tarhana, Dedem oğlu, Şerefşirin, Akbaş, Hacı cemil, Devle, Orta mescit, Cedidiye, Emir Halil, Sütçü, Pürçüklü, Babı Aksaray, Selimiye, Aksinne, Piri Mehmet Paşa, Büyük Sinan, Dolap pare, Şih Sadrettin” mahallelerinin seçmenleri oy kullanacaktır. Babalık, 1 Ekim 1930, s. 3.

51 Babalık, 1-2-3 Ekim 1930, s. 1-3.

Babalık'ta Halk fırkasının Konya'da son iki yılda yaşanan kuraklığın getirdiği ekonomik sıkıntılara çözüm olması için vergilerde sağlayacağı kolaylıklar şöyle sıralanmıştır: “İhracat eşyasından vergi kaldırılacak, arsalardan vergi alınmayacak, müsakkafat vergisi yarıya indirilecek, kazanç vergisi ahali ve esnaf lehine indirilecek, seyyar esnaftan vergi alınmayacak, ağnam veraset ve arazi vergileri azaltılacak, traktörlerden vergi alınmayacak, muamele vergisi ahalinin faydasına olarak değiştirilecek ve azaltılacak.” Ayrıca gazete bunların yanında SCF'lileri “cahil” olarak nitelendirerek onların seçim vaatlerine kesinlikle inanmamaları konusunda halkı uyarmıştır⁵².

Belediye seçimleri öncesindeki iki yıl boyunca Konya'da iklimin kurak geçmesi şehrin ekonomisine olumsuz yansıdı. Bu durum doğal olarak muhalif parti SCF'nin Konya'da seçim propagandalarında da görüldü. SCF'liler, hükümetin vergi ve tarım politikaları nedeniyle şehrin ekonomisinde oluşan olumsuzlukları ortadan kaldırmak için vaatlerde bulundu. Diğer taraftan CHF'liler, SCF'nin şehirde irticai propaganda yaptığını iddia etmiştir. Buna göre Mücellit Mahallesi'nde Sipahipazarı esnafından Hasan Efendi isimli bir vatandaş CHF'li Mecidiyezâde Tahir Bey'e şunları aktarır: “Oğul ben sizin fırkayı neyleyim. Ben reyimi diğer fırkaya vereceğim. Onlar asker almayacak, vergiyi kaldıracak, şapkayı çıkartacak, memurların maaşı çok bunları indirecek, mekteplerde Kur'an okuturacakmış.” Ayrıca aynı belgede kabadayılık taraftarları insanları etkilemeye yönelik SCF'lilerin propagandalarını Tahir Bey şöyle belirtilir: “Karşı fırkacılar bazı bize merbut adamlara müracaat ederek, kendi taraflarına geçmelerini teklif ve ‘bize sizin gibi kabadayı ve icabında kafa göz yaracak adam lazım’ diye teklifte buldukları; kabadayı olmakla beraber aklı başında olan bu adamlar, bu avamfiribâne teklifi red ettiler...”⁵³

52 Babalık, 3 Ekim 1930, s. 1; Babalık, belediye seçimleri döneminde Halk fırkası lehinde yazılar yazmasına karşın, CHF'nin Ocak 1931 kongresinde Konya için irşat ve ikazlar doğrultusunda, gazetenin sahibi Yusuf Mazhar Bey'in 7 Eylül 1930 yılında vefatından sonra yerine geçen eşi Nedime Mazhar Hanım'ın yönetimindeki gazetenin yayınları yetersiz bulunmuştur. Kongre sonuç raporunda, Konya hakkında şu değerlendirmenin ardından, bu kanaat oluşmuştur: “Konya birçok nokta-i nazardan ve bilhassa medrese ve tekke teşkilatı cihetinden orta Anadolu'da en mühim merkez idi. Bunun a(ene)nkaz ve izleri hala mevcuttur. Vaktile tabi olup bugün müstakil olan Vilayetler de Konya ile muhtelif sahalardaki irtibatlarını kesmiş değıldir. Bu itibarla Konya'da doğan fikirler çok geniş bir sahaya kolaylıkla yayılmaktadır. Bu şerait altında Konya'da irşat ve ikazlarımızı temin için fırkamız namına intişar edecek bir gazeteye ihtiyaç vardır.” **BCA**, 490.1/79.293.2, s. 26; Yusuf Mazhar Bey'in vefatı sonrası eşinin Babalık gazetesinin sahibi olması tarihi için bkz. Babalık, 8 Eylül 1930.

53 Koçak, İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, s. 332-333'den naklen; **BCA**, 490.01/35.146.1; SCF'nin kuruluşu sonrası parti bünyesinde irticai faaliyetlerin oluşmaya başladığını düşünen CHF, parti müfettişleri aracılığıyla teşkilatlarını; “vergiler kalkacak, Arap harfleri geri gelecek, tekkeler açılacak ve Gazi'nin CHF'yi terk edeceği” gibi propagandalara karşı halkın irşat edilmesi amacıyla uyarılmıştır. **BCA**, 490.01/1.4.14; 22 Ağustos 1930 tarihli başka bir belgede CHF Genel Sekreteri Müfettiş Ali Nazmi Bey'den benze iddiaların hemen haberdar edilmesini istemiştir: “Aldığım haberlere göre Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkülü keyfiyeti bilhassa bir taraftan softa ruhlı mürtecilerin ve diğer taraftan Komünistlerin faaliyetlerine yol açmıştır. Komünistler her fırsatı ganimet itihaz ederek harekete gelmeleri tabiidir. Buna karşı teyakkuzunuz şimdiye kadar olduğu gibi idame ve tezyit edilmelidir. Ancak mürtecilerin güya şapka yerine fes, yeni Türk harfleri yerine Arap harfleri ikame olunacakmış, memleketin bihakkın koğulan saltanat ailesi tekrar memleketi gelecekmış; hülâsa şimdiye kadar ta-

Benzer şekilde SCF'nin Konya'da yürüttüğü propaganda Meclis gündemine de şehrin milletvekili Refik Bey (Koralan)⁵⁴ tarafından taşınır. Burada Refik Bey, halkın saflığından yararlanılarak vergilerin kaldırılacağına söylenmesi nedeniyle memurların büyük sıkıntılar yaşadıklarını duyduklarını ve SCF mensuplarının propagandalarında; inkılaplara karşı kin ve intikam besleyenlere ümitler verdikleri, şapkanın atılacağı, eski alfabenin geri getirileceği, medreselerin açılacağı, mekteplerde Kur'an-ı Kerim okutulacağı ve halifelik makamına bile tekrar işlev kazandırılacağı gibi vaatler ileri sürdüklerini belirtmiştir. Ayrıca Refik Bey, SCF mensuplarının sözlerini dinlemeyenleri tehdit ettiklerini, hatta bunlara karşı gelen insanları da ölümle bile tehdit ettiklerini söyler. Devamında Konya'da, CHF mensuplarından Mecidiyezâde Tahir Bey, hükümet görevlileri ve askerlerin aracılığıyla, SCF mensuplarının vaatleriyle ilgili duyduklarını şöyle anlatır: “*Oğlum dediklerinizi dinledim, âlâ amma o bir taraf yeni serbestçiler şapkayı kaldıracakmış, medreseleri açacaklarmış, askerliği kaldıracaklarmış, hafız mektepleri açılacakmış, vergiler kaldırılacakmış, bundan âlâ ne olur? Bir diğer misal: Valinin evine köylü bir kadın müracaat ediyor, kadın vali olduğunun farkında değil; vali soruyor hangi fırkadansın? Kadın cevap veriyor, hangisinden olacağı serbestten neden? Eh işte onlar dindarmışlar, mekteplerde kuran okutacaklarmış, medreseleri, hafız mektepleri açacaklarmış hem vergileri ve askerliği de kaldıracaklarmış. Bu gülinç haller Kâzım Hüsnü ve İsmail Hakkı Beylerin evlerine o günlerde giden ; sütçü kadınlar tarafından da aynı şekilde tekrar ediliyor, bitmedi daha var; Konya'da Serbest Fırkanın teşekkülü günlerinde Eczacı yüzbaşılığından mütekevit Konya'da mukim Şeydi şehirli Hacı Kasım Efendi ve Kozanda eczacılık eden Memet Ali Efendi isminde iki zat Karamana gidiyorlar, bunlar evvelden tanıdıkları dostlarından beş on kişi ile Karamanın bir kahve köşesinde toplanıyorlar, söze zamanın modasından başlıyorlar, orada Hükümeti ve Devleti ve hattâ en aziz ve kudsi tanıdığımız liderimizi mevzu yaparak küfürler hezeyanlar başlıyor. Bu adamlar cüretlerini ilerletiyorlar ve şöyle devam ediyorlar: Arkadaşlar; işte batıyoruz ve batıyoruz o halde toplanalım, Serbest Fırkayı mevki getirmek için bunları bertaraf edelim memleketi ve dini bu gibilerden kurtarmak lâzım...⁵⁵” Yine Refik Bey şahit olduğu bir*

---

hakkuk ettirdiğimiz bütün inkilâbat alt üst edilerek saltanatla köhne müesseseleri ve ananeları tekrar tesis edilecekmiş yolunda yaptıkları propagandalar çok dikkate şayan ve memleketin huzur ve sükûnuna çok vahimdir...” BCA, 490.01/1.4.12; Serbest fırkaya yönelik ileri sürülen irtica ve anarşi iddialarına fırkanın kurucularından Ahmet Ağaoğlu hatıralarında “Hakikat midir? Başlığıyla şöyle cevap verir: “*Muhakkak bildiğim ve asla tereddüt etmediğim bir şey vardır. O da kendim ve arkadaşlarımdır! Anarşi ve irtica bize yanaşmazdı!... Fakat ısrar olundu! Küfür; tahkir; isnat yağdırdılar; vatansızlıkla, ecnebi perstlikle itham edildik!*” Bkz. Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, s. 226.

54 Demokrat Parti kurucularından olan Refik Bey, Millî Mücadele yıllarında Konya'nın Müdafaa-i Hukuk teşkilatlanmasına hem destek vermiş hem de teşkilatta görev almıştır. Bu sürecin devamında Birinci TBMM'ye Konya milletvekili olarak katılmış ve aralıksız dört dönem bu görevi yürütmüştür. Refik Bey her ne kadar 1930'lu yıllarda CHF içerisinde SCF'yi sert bir şekilde eleştiren partililerden olsa da 1946'da CHP'den Dörtlülük Takriri vererek ayrılmasından sonra DP'nin kurucuları arasındadır. Daha geniş bilgi için bkz. Erol Yüksel, *Bir Siyaset Adamı Olarak Refik Koralan (1890-1974)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s. 109-112.

55 **TBMM Zabıt Ceridesi**, 12. Dönem, Cilt 22, 15 Kasım 1930, s. 42-43.

diğer durumu şu şekilde anlatır: “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Konya ocağı âzasından Avukat Hilmi ve Necati Beyler vardır. Hilmi Bey mektep arkadaşımıdır yeni belediye intihabı münasebetiyle Konya’da baş gösteren umumi kargaşalık esnasında bir gün kendisini sokakta gördüm ve: Sen münevver, memleketin mukadderatı aliyesini idare eden yüksek teşekkülün gayelerinden ve oha mütevaccih tarzı hareketten tegafül etmeyecek kadar uyanık bir adamsın, nasıl oldu ve hangi saikle bu tufan içine karıştın dedim ve ayrıldım. Bu arkadaş bir gün sonra istifa etmişti, hilâllere Ereğli’ye bir iş için gitmiş, istifası sebebi sorulduğu vakit: vaziyeti yakinen gördüm benim mizacımda bulunan bir adam bunlarla nasıl çalışır. Bütün halkı yanlış istikamete götürüyorlar.” Konuşmasının sonunda inkılabın şerefli bayrağını hayatta kaldıkça bırakmayacaklarını ve Türk nesline bu ruhu devredeceklerini, geçmişe dönülmeyeceğini belirterek ve yolun inkılap yolu olduğu vurgusunu yapar⁵⁶.

1930 belediye seçimlerinin seyrini değiştiren temel etkenlerden birisi de bürokrasi ve kolluk kuvvetlerinin seçimlere hükümet partisi lehine müdahalesidir. Bu manada en üst düzey mülki amirler olarak valiler, seçim sürecinde önemli pay sahibi oldular⁵⁷. Konya’da da Ali Fethi Bey’e göre vali ve jandarma, halkı CHF’ye oy vermeleri yönünde zorlamış ve seçim sandığında görevli SCF yazıcılarını sandık başından uzaklaştırmak suretiyle partiye oy verme imkanını engellemiştir. Bundan başka Ali Fethi Bey; “seçimlerin üç güne sıkıştırıldığı kırk dokuz mahalledeki sekiz bin oy sahibinden ancak bine yakın oy alınabilmiş ve geri kalan erkek ve kadın binlerce vatanşah belediye önünde sabahın akşama kadar bekledikleri halde oy haklarını kullanmadığını” iddia etmiştir. Hatta Fethi Bey, valinin otuz civarında mahalle muhtarını seçimlerin üçüncü günü şu sözlerle tehdit ettiğini belirtir: “Reyleriniz Halk fırkasına vermezseniz icraata geçer kafanızı yararım⁵⁸.” Ali Fethi Bey’in Meclis gündemine taşıdığı bu iddialara reddeden ve seçimlerin ciddiyetle tamamlandığını söyleyen Refik Bey, cevaben şunları söylemiştir: “Bu muhtarlar mahalleleri dolaşarak Halk Fırkasına rey verenleri tehdit etmişler vali haber almış, memleketin asayışı namına muzır görmüş ve hattâ intihabatın serbestisi namına da tehlikeli bulmuş, bunlara yaptığınız tahrikat Hükümetin nazarından açmamıştır. Buna devamınız halinde bilmeniz lâzımdır ki en ufak müsamaha dahi yapılmadan hakkınızda en şiddetli takibat başlayacaktır, demiş. Bırakınız ki vali serbest intihap icrasını temin hususunda çok ürkek bir rol oynamıştır, eğer şikâyet lazımsa onu biz yapacağız; çünkü günlerce serbestçiler davullar, zurnalar şamatalarla hakikaten halkın huzurunu ihlâl ve hatta tehdit etmişlerdi⁵⁹.”

Konya seçimlerinde baskı olduğuna dair ciddi iddialardan birisi de Yarın gazetesinde 3 Ekim 1930 tarihli ve Salih Nuri isimli yayımlanan bir mektupla gündeme gel-

56 TBMM Zabıt Ceridesi, 12. Dönem, Cilt 22, 15 Kasım 1930, s. 42-44.

57 Cem Emrence, “1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası”, **Tarih ve Toplum**, S: 210, Haziran 2001, s. 44.

58 TBMM Zabıt Ceridesi, 12. Dönem, Cilt 22, 15 Kasım 1930, s. 18; Vakıf, 16 Kasım 1930, s. 7.

59 TBMM Zabıt Ceridesi, 12. Dönem, Cilt 22, 15 Kasım 1930, s. 43-44.

miştir. Bu mektuba göre Konya’da seçimlerin, doğal bir seyirde devam etmediği “hak ve şuurla haksızlık ve şuursuzluğun mücadelesi” şeklinde belirtilmiştir. Seçim günlerinde Konya mebusları, elektrik şirketi binasında⁶⁰ SCF’nin zaferinden endişe halinde sürekli şehirdedirler. Sabah sekizde SCF mensupları, Gazi’nin resmi ve Serbest fırka ismini taşıyan kamyon ve otobüslerle halkı oy vermeleri için taşımaktadır. Salih Nuri’ye göre; davul ve zurna sesleri arasında halk hükümet meydanına toplanmaktadır ve ilk günlerde halkın seçime ilgisi fazladır. Ayrıca hapishanenin önünde “Vatandaş serbest yaşamak istersen reyini Serbest fırkaya ver.” pankartı olduğunu ve halkın seçimlerle “esaretin ve tahakkümün zincirlerini kırmak için şahlandığı” düşüncesindedir. Diğer taraftan mektuba göre Halk fırkasının kamuya ait araçları boş dönmektedir ve hükümet meydanına toplanmış insanlar, SCF’ye oy vereceği düşüncesiyle kolluk kuvvetleri tarafından, insanlık dışı bir uygulamayla kasıtlı olarak bekletilmiştir. Seçimin ilk günlerinde oyların hangi yönde olduğunu ise partili hislerini de katarak şu şekilde aktarılmıştır: “Beşe karşı yüz gibi kahir bir ekseriyetle Serbest fırka kazanıyor, şuur kazanıyor. Tarih hiçbir teşekkülün bu kadar ani bir inhizamını kayıt etmemiştir. Şimdiye kadar verilen bin beş yüz reyden bin iki yüz küsuru Serbest fırkanındır. Serbest güneşi; tahakküm zincirlerini parçalayarak doğuyor. Tarih hakkın muzafferini yarın ahfadına bir efsane gibi yazacaktır⁶¹.” Buna karşın Babalık’a göre Halk fırkası sükûnet içerisindeyken, Serbest fırka telaş içerindedir ve ilk iki gün atılan oylarda Halk fırkasının kazandığı kanaati mevcuttur⁶².

Konya’da seçimler devam ederken SCF mensuplarının seçimlere müdahale edildiği iddiaları üzerine binlerce kişi belediye binası önünde toplanmıştır⁶³. Uzun süre bekleyen insanlara vali bir konuşma yapmak zorunda kalmıştır⁶⁴. Vali toplanan

60 Binanın İstanbul’daki Bekirağa bölüğüne benzer şekilde olduğu kastedilerek “Konya Bekirağa Bölüğü” benzetmesi yapılmıştır.

61 Yarın, 6 Ekim 1930, s. 6; Yarın gazetesi aynı gün Ereğli kazasında Göleklizâde Sabri imzasıyla başka bir mektubu okuyucularına aktarmıştır. Buna göre Ereğli Halk fırkası mutemedi Osman Efendi, kaza müftüsü ile birlikte geceleri “kisfe-i ilmiye perdesi altında” Halk fırkasına “uzun uzadıya Arap kelimeleriyle oy istemek suretiyle” uğradıkları evlerde şunları söylemiştir: “Allah aşkına sizlerin dini, imanı, kitabı var olan bir millet olduğunu pek ala bilirim. İşte bu bildiğimi sizlere tekrar arz etmeye lüzum yok. Bugün başımızda bulunan Reisi Cumhur Hz. dir. Bizleri düşmandan o büyük sima kurtardı. Bunu biliyorsunuz. Bugün o büyük simayı küçültmek için yeni Serbest namı ile bir fırka çıkma teşebbüsündedir; yarın belediye intihabı var. Sizlere tellal çağıracağız. Evvelce arz ettiğim gibi dini, namusu, Allah’ı, peygamberi olan bir Müslüman işte bu fırkaya katiyen reylerini vermesinler, çünkü bu fırka Kemal Paşa hazretlerinin aleyhtarıdır.” Bkz. Yarın, 6 Ekim 1930, s. 6

62 Babalık, 3 Ekim, s. 2.

63 Konya’da seçimin uygulanmasına karşı oluşan tepki neticesinde insanların hangi gün toplandığı kaynaklarda net değildir. Fakat Yarın gazetesi bunu 7 Ekim’de yerel kaynaklardan aldığını göstermesi ve seçimin beşinci günü SCF’lilerin seçimden çekildikleri yönündeki bilgiye bakılırsa 5 veya 6 Ekim günü olması muhtemeldir. Nitekim Hakimiyeti Milliye haberin tarih kaynağını 9 Ekim olarak belirtmiş, Babalık ise böylesine bir tepkiyi haber yapmamış sadece SCF mensuplarının rahatsızlığından bahsetmiştir.

64 Yarın gazetesi bu toplanan insanları “SCF’ye oy vermek isteyen halk saatlerce bekletildiği” şeklinde duyurmuştur. Yarın, 9 Ekim 1930, s. 5.

kalabalığa; “*Ey ahalî! İntihap serbesttir. Herkes reyini istediği fırkaya, istediği şahsa verebilir. Ben bitarafım. Kimse size karışamaz.*” açıklamasını yapmıştır. Babalık ve Hakimiyeti Milliye’ye göre SCF mensuplarının seçimlere müdahale edildiği yönündeki bu iddialar tamamen asılsızdır ve memleketin birçok yerinde ortaya attıkları benzeri iddiaların nedeni seçimleri kaybettiklerini anlamaları üzerine halkı beyannamelerle yanıltma gayretidir. Dolayısıyla bu gazetelerin görüşü seçimlerin muntazaman devam ettiği ve CHF adaylarının seçimi kesin kazanacağı yönündedir. Ayrıca SCF mensuplarının seçimlerdeki usulsüzlükleri beyanname yoluyla Konya’da halka dağıtması yerel basında eleştiri konusudur. Babalık bunu şu sorular ve cevaplarıyla yazmıştır: “*Yeni fırka şehrimizde dağıttığı beyannamelerle intihaba müdahale yapıldığı ittihamını ileri sürüyor. Acaba bu müdahale ne zaman, nerede ve ne suretle yapıldı? Bu hususta madde tasrih edebilirler mi? Eğer müdahaleyi ispat edecek delil ve böyle bir müdahale olsaydı elbette mal bulmuş mağribî gibi yazılırdı. Hâlbuki asla böyle bir vak’a, bir tek hadise gösteremezler. Çünkü olmamıştır... Daha açık konuşalım. İntihap encümeni azalarının ekserisi yeni fırkaya mütemayil kimseler deniliyor. Böyle olduğu halde bu muhterem zevat intihaba müdahale edildiğini asla görememiştir*”⁶⁵.

Muhallif basın ise bunun tam tersini söyleyerek Konya’da Serbest fırkacılar seçimlerin beşinci günü “ezici bir çoğunlukla” seçimi kazanacaklarını düşünürken çekilmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir⁶⁶. Çünkü Konya Valisi İzzet Bey⁶⁷, zaferin SCF’de olduğunu görünce “memlekette irtica ve isyan olduğu gerekçesiyle” askerî kuvvetler aracılığıyla bayrakları parçalamış ve sebepsiz yere vatandaşları (SCF’lileri) tutuklatmıştır. Hatta gazeteye göre vatandaşların “dayakla, dipçikle, tehditle, cebirle” oyları alınmıştır. Bununla da yetinmeyen kolluk kuvvetleri ve memurlar, valinin emri doğrultusunda, Halk fırkasının beyannamesini dağıtmış ve merkezden aldıkları emirle “şuura ve mantığa gayri tabiiiliklerle” seçimlerin Halk fırkası lehinde gerçekleşmesini temin etmişlerdir. SCF’liler, seçimlerin belediye intihap encümeni tarafından “tarafgirliği ve Serbest fırka daktilolarının belediye binasına alınmaması” nedeniyle geçici bir süreliğine tatil etmesi kararı verilmesine karşın Konya mebusları kanunsuz bir şekilde seçimi devam ettirdikleri iddiasındadır. Ayrıca seçimlerde; on beş yaşındaki muallim mektebi öğrencilerine oy kullandırılması, halka birer lira vererek oy toplamaları, valinin memurlara Halk fırkasına oy verdirmeye çalışması gibi usulsüzlükler yaptığı gazeteye yansımıştır. Bütün bunlar karşısında da SCF zorla seçimlerden çekilmek zorunda bırakılmıştır⁶⁸.

65 Babalık, 9 Ekim 1930, s. 1; Hakimiyeti Milliye, 12 Ekim 1930, s. 3.

66 Son Posta, 8 Ekim 1930, s. 3; Akşehir SCF mensupları da 8 Ekim’de benzer bir beyanname yayımlayarak hükümeti protesto etmişler ve seçimden çekilmişlerdir. Yarın, 14 Ekim 1930, s. 6.

67 1874 yılında İstanbul’da dünyaya gelen İzzet Bey, Mülkiye Mektebi’nde eğitimini tamamladıktan sonra bir müddet maarif teşkilatında görev almış ve sonrasında Dahiliye Vekaletine geçmiştir. Çeşitli kazalarda kaymakamlık görevinin ardından Urfa Valiliği yapmış ve 1932 yılında vefatına kadar sürdüreceği Konya Valiliği’ne atanmıştır. Bkz. <http://www.konyayenigun.com/guncel/valisi-izzet-bey-anil-di-h30756.html/> 18.06.2017.

68 Yarın, 9 Ekim 1930, s. 5; Son Posta, 12 Ekim 1930, s. 3.

SCF mensuplarının Konya'daki seçimlere yönelik muhalif basında çıkan bu iddialarına karşılık Babalık, 15 Ekim'de "Hakikat Tahrif Edilmemeli" başlıklı yazısıyla cevap verir. Burada Konya'daki gelişmeleri Yarın ve Son Posta gazetelerine bildiren kişileri "fasık-ı mahrum" yani günah işlemeye hazır olduğu hâlde fırsat bulamayan olarak nitelendiren Babalık, basına yansıyan bütün bu iddiaları reddeder. Ayrıca gazete, "Yaşasın Gazi" sloganları atan SCF mensuplarının tutuklandığı yönündeki SCF'lilerin beyanatlarını da kabul etmeyerek bu tutuklamaların aslında "İsmet Paşa ve Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey'in irat ettiği nutukların halkı bilgilendirmek amacıyla basılan matbu tebligatların yırtılması" üzerine çıkan kargaşa ortamından kaynaklandığını belirtir⁶⁹.

Neticede, Konya SCF mensupları intihap encümenlerinin yedi üyesinin imzasıyla, 7 Ekim'de İntihap Encümeni Riyaseti'ne şu raporla başvurmuştur: "İntihabatın müdahaleye uğraması münasebetiyle encümenimiz umumiyetle muvakkat tadil arzu ettiğimiz halde reis Halis B. tarafından kat'iyen imtina edilmekte olduğu ve daire içinde bitaraflık muhafaza edilmemekte bulunduğu cihetle işbu raporumuz tanzim kılındı." Bunun üzerine seçim kurulu, Valiye Serbest firkanın seçime katılmaktan feragat etmesi nedeniyle oluşan durumda seçimlere devam edilip edilmeyeceği sorulmuştur. Vali de böylesi bir durumda seçimlere devam etmekte hiçbir kanuni engelin bulunmadığını bildirerek seçimlere devam edilmesini istemiştir⁷⁰.

Konya'da seçimlerin birinci haftası tamamladığında belediye kanununun 41. maddesine göre sandığın açılması için gereken seçmen sayısının yani ekseriyetin tamamlanamaması üzerine seçimler bir hafta daha uzatılmıştır. Seçim komisyonu mahallelerin aynı sıra ile oy kullanmayan vatandaşların oylarını kullanmaları için Babalık'ta ilan yayınlamıştır. Fakat Babalık'a göre halkın şikayetleri doğrultusunda, "Mahalle sıra takibi şekli zor olacağı için bu yöntem terkedilerek bir hafta müddetince hangi mahalle gelirse o mahalle halkı kabul edilmelidir⁷¹." Seçimlerin uzaması üzerine SCF'liler, halka beyannameler aracılığıyla Ankara ve İstanbul'a heyetler gönderildiğini⁷² belirterek halka seçimlere katılmamaları yönünde çağrıda bulunmuştur⁷³.

69 Babalık, 9 Ekim 1930, s. 1-2; Seçimlerde CHF'nin yerel yayın organı gibi hareket eden Babalık seçimlerin uzatılmamasından hemen sonra SCF yanlısı basın "Halk fırkası ve devlet icraatlarının ıslahında tek etkenin yeni fırka olduğu" vaatlerine inanılmaması için halkı uyarmıştır. Gazete halktan bu asılsız vaatlerin yerine Konya'da kuraklık kaynaklı ekonomik sıkıntılarının ancak hükümetin hazırlamakta olduğu vergi düzenlemesi ve indiriminin beklenilmesini istemiştir. Ayrıca Halk fırkasının teşkilatlarını ıslah etmek için çalışmalar yaptığını da duyururken, bir anlamda Konya'da Halk fırkası teşkilatına dönük rahatsızlıkların olduğunu da kabul etmiştir. Babalık, 10 Ekim 1930, s. 1.

70 Yarın, 23 Ekim 1930, s. 4.

71 Babalık, 15 Ekim 1930, s. 3.

72 Son Posta, 12 Ekim 1930, s. 3.

73 Cumhuriyet ve Hakimiyeti Milliye gazeteleri, SCF mensuplarının bunu seçimi kazanamayacaklarını anlamaları üzerine yaptığını iddia etmiştir. Hakimiyeti Milliye, 9 Ekim 1930, s. 3; Cumhuriyet, 9 Ekim 1930, s. 3.

SCF Konya teşkilatının, bu girişimlerden sonuç alamaması üzerine 11 Ekim'de tabanının seçimlere katılmasını şu beyannameyi yayımlayarak istemiştir: “Bugünden itibaren sükûnet dairesinde gelerek reylerini vermeleri ilan olunur.” Babalık gazetesine göre SCF Konya teşkilatının bu kararı ve sükûnet isteği, aslında Konya'da seçimlerde yaşanan tartışma ve olayların kaynağının kendileri olduğunu itiraf etmeleridir. Ayrıca gazete bununla da yetinmeyerek Konya'daki olayların ve gergin seçim ortamının şartlarını SCF'lilerin oluşturduğu görüşündedir⁷⁴.

Böylesine durumlarla karşılaşan SCF mensupları, “Halkçılar el altından irticai hareket uyandırmak istiyorlar, suikast mı?” başlığıyla kedilerine yönelik suçlamalara 13 Ekim'de Yarın gazetesinde Konya mektubu yazısıyla hem seçimlerdeki usulsüzlüklere ve kendilerine karşı hukuksuz uygulamalara hem de irtica iddialarına cevap vermiştir: “Bu menfaatlerinin ve teşekküllerinin inhidamı karşısında memlekette irtica ve isyan atfederek gayrimeşru emellerinin ve hakimiyetlerinin bir müddet daha yaşayabilmesi için merkeze nafiz ve müessir olan Konya mebuslarının ellerindeki bir iftira ve tasni silahıdır ki ‘Konya siyaseti’ ismini alıyor. Yarım milyon vatandaşın yaşadığı bir muhitte; uğrunda binlerce evladını fedadan esirgemediğini bilfiil ispat ettiği aziz Cumhuriyete karşı ‘irtica ve isyan’ isnat ederek vatanperverlik maskesi altında menfaat hokkabazlığı yapan bu insanların hakiki hüviyeti nedir? Bunu maziye karışan bir vak’anın acı hatırasını tekrar yaşatması itibarıyla hiç arzu etmezdik. Fakat bugün beş yüz bin vatandaşa ‘irtica’ ve ‘isyan’ isnat edenlerin siyasi tarihçelerinin muzlim (karanlık) bir noktasını aydınlatmak Konya için yanlış düşünenlerin fikirlerini düzeltmeleri itibarıyla bu memleket için bir emri vaki olmuştur.” Yazının geri kalan kısmında kendilerine yönelik irtica ve isyan isnat edenlerden iki kişinin, isimlerini vermeden, aslında vaktiyle Delibaş İsyanı'nda sorumlulukları olan fakat daha sonra affedilen kişiler olduğu belirtilerek böylesine iddialar kabul edilmemiştir⁷⁵.

Konya'da 1 Ekim'de başlayan belediye seçimleri, ilk günlerinin aksine son günleri nispeten tartışmaların yaşanmadığı ve normal seyirde devam eden ve 14 Ekim'de sona eren bir seçimdir⁷⁶. Yerel basında oy sayım işlemi bitmeden genel beklenti CHF'nin kazanacağı yönündedir fakat SCF mensuplarının seçimi kazanmak için çok çalıştıkları itirafı da yapılmıştır⁷⁷. Bütün bu tartışma ve iddiaların neticesinde Konya'daki yaklaşık 19 bin seçmenin 4738 oyunu alan CHF adayları seçimi kazanmıştır. Diğer taraftan SCF'liler, kısa süre içerisinde teşkilatlanma çalışmalarıyla katıldıkları Konya'daki seçimlerde 2078 oy almıştır⁷⁸. Babalık'a göre bu sonuç güçlü

74 Babalık, 12 Ekim 1930, s. 1-2; Babalık, 12 Ekim 1930, s. 1; Babalık şehirde ve ülke genelinde yaşanan tartışmaların oluşmasını sağlayan ana etkeni muhalif basın olduğu görüşündedir. Bkz. Babalık, 14 Ekim 1930, s. 1.

75 Yarın, 13 Ekim 1930, s. 5.

76 Babalık, 14 Ekim 1930, s. 1.

77 Babalık, 15 Ekim 1930, s. 1.

78 Hakimiyeti Milliye CHF'nin aldığı oyları Babalık gazetesine aynı veriri fakat SCF'nin 2057 oy aldığı bildirir. Ayrıca aynı gazete Konya'da toplam seçmen sayısının 18.874 olduğunu ve bunlardan ancak 6811 vatandaşın oy kullandığını yazmıştır. Bu rakamlardan hareketle partilerin aldığı oy ve

bir teşkilat yapısına sahip CHF için son derece normaldir. Buna karşın SCF mensuplarının seçimlerin ilk gününden itibaren yaptıkları; “otomobiller, garip garip beyannameler, davullar, zurnalar, bağırımlar, konuşmalar ve daha birçok şeye” rağmen CHF mensupları sakin tutum sergilemiştir⁷⁹. Hükümet yanlısı basın, seçimlerde iki parti için Konya belediye seçimini bu şekilde değerlendirirken SCF’nin, CHF karşısında başarı kazanamamasındaki ana etken olarak Konya teşkilatının yeterince güçlenmeden seçimlere girdiği gerçeğini de yazmıştır⁸⁰.

Konya belediye seçimlerine katılımın düşük olduğu göz önüne alındığında muhalif basının iddiası dikkate alınmalıdır. Buna göre seçimlerin son günlerinde yani SCF Konya teşkilatının seçimlere tekrar katıldığı günlerde SCF’ye oy vermek için gelen vatandaşlar, oylarını çeşitli bahanelerle sandık kurulundaki görevliler aracılığıyla kullanılmamıştır. Bu konuda, Konya eşrafından Asaf Ziya, Cevdet, Aziz ve Ahmet Mustafa isimlerinin de zikredildiği, Son Posta gazetesindeki telgraf şöyledir: “Halk fırkasına verilecek reyleri almak için toplanan encümen azası Serbest fırkaya rey vermek isteyenler geldikleri zaman sandık başından çekilmek suretiyle günde yirmi defa saklambaç oynanmaktadır. Akşama kadar beklenildiği halde reyimizi veremiyoruz. Vakit kalmıyor nazarı dikkati celbederiz⁸¹.” Bunun yanında aynı gazete seçimlerde “halktan habersiz oyların atıldığını ve seçmen defterlerinde yabancı parmak izleri olduğunu” iddia ederek CHF mensuplarının seçimlerde usulsüzlük yaptığı görüşündedir⁸².

Yarın gazetesinde seçimler sonrası yayınlanan ve Salih Nuri imzasını taşıyan Konya mektubunda, Konya’da seçimlerin ilk günlerinde SCF’ye karşı halkın gösterdiği ilgi karşısında Konya milletvekillerinin isteğiyle valinin seçimlere müdahalesi ve SCF mensuplarına karşı haksız uygulamalar anlatılmıştır. Daha önce de belirtilen “tehdidin, cebrin, dipçik ve dayağın” SCF’lilere tesir etmediğini gören vali, “intihip salonlarına Serbest fırka taraftarlarını almamış ve bununla da yetinmeyerek intihaba mazeretleri nedeniyle katılamamış veya saatlerce bekletilip giden vatandaşların yerine sahte mühürlerle reylerini attırmıştır”. Ayrıca seçimlerde “tarafgirlik” iddialarını İntihap Encümeni’nin kabul etmesine rağmen valinin kabul etmemesinin demokrasiye aykırı olduğu görüşündedir. Bu tespitlerinin yanında Salih Nuri, vali ve mebusların seçimlerde ne şekilde hareket ettiğini şu iddialarla belirtir: “Tasavvur ediniz. Öyle bir Vali var ki resmen teşekkül etmiş bir fırkanın mevcudiyetini inkâr ederek mahalle

---

geçersiz oylar dikkate alındığında ve Konya seçimlerinin bir hafta uzatılmasına rağmen vatandaşların yarısından fazlası seçimlere katılmamıştır. Bu durumun oluşmasında SCF’nin üç dört gün seçimleri boykot etmesinin ne kadar etkili olduğu hakkında net tahmin yapılamasa da toplam katılım sayısını etkilediği muhakkaktır. Bkz. Hakimiyeti Milliye, 18 Ekim 1930, s. 2; Hakimiyeti Milliye ve Babalık gazetesinin sonuçlar için verdiği bu rakamlara ilaveten bir diğer farklı rakamı Vakit gazetesi verir. Buna göre CHF oylarının 4.628 olduğudur. Vakit, 16 Ekim 1930, s. 2.

79 Babalık, 17 Ekim 1930, s. 1.

80 Babalık, 15 Ekim 1930, s. 1.

81 Son Posta, 16 Ekim 1930, s. 4.

82 Son Posta, 18 Ekim 1930, s. 4.

muhtarlarını gece yarısı polisle çağırıyor ve Halk fırkasına rey vermezlerse ölümle tehdit ediyor; bunun tesir etmediğini görünce trajedi yapan aktörler gibi ağlıyor, sızlıyor, yalvarıyor. Öyle bir Mebus tasavvur ediniz ki halkın bilaistisna nefretini kazandığı halde rey toplayabilmek için kilolarca esrar yüzlerce şişe rakı dağıtıyor ve sonra kanunun ve mantığın havsalasına sığamayacak kadar garip olan bu intihabat (serbest intihap) deniliyor⁸³.”

Muhalif basın SCF'nin Konya seçimlerini kaybetmesinin nedenini ve seçimlerde yapılan usulsüzlük iddialarını, komedyaya şeklinde tanımlayarak, şöyle aktarmıştır: “Gördüğü tazyik ve müdahaleler yüzünden intihaptan bir müddet çekilmek zorunda kalan Serbest firkanın orada üç dört gün geçtikten sonra tekrar intihaba iştirak ettiği malumdur. Acaba yeni firkanın çekilişi doğru bir hareket mi olmuştur? Hayır! ... Bilakis. Bu hal mezkûr firkanın intihabı kaybetmesinde mühim bir amil olacaktır. Serbest firkanın intihaptan çekilmesi, heyetin Ankara'ya gitmesiyle aradan üç gün geçmiş, bu müddet zarfında CHF tabii olarak faaliyetlerini teşdit etmiş, memurinin, mektep muallimlerinin, devair hademelerinin reylerini toplamış velhasıl kazanmak için her şeyi yapmıştır. Serbest firkanın intihaptan çekilmesi üzerine reylerini istimal eden Sarı Hasan, Sütçü sokağı ve daha birçok mahalle halkının rey pusulaları CHF sandığına atılmış, intihap defterinde belirsiz parmak izleri görülmüştür. Mezkûr mahallât muhtarları müddei umumiliğe bir istida ile müracaat etmişler, mahalleleri halkının reylerini istimal etmediklerini, halbuki defterde isimlerinin hizalarında birçok parmak izleri gördüklerini bildirmişler, mahalle sakinlerinden rey sahibi olanlardan ekserisinin imza atmaya muktedir bulduklarını, binaenaleyh tahkikat yapılarak meselenin tenvir edilmesini istemiştir. Müddei umumilik tahkikat yapılması zımında evrakı polis müdüriyetine havale etmiştir. Herkes oynanan bu komedyanın iç yüzünü öğrenmek için sabırsızlanmaktadır⁸⁴.”

Bütün bu tartışmalar ve iddialar arasında Konya'da belediye seçimleri neticelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında dikkat çekici durumlardan birisi de CHF listesinde bulunan; Münime Fahreddin, Radiye İzzet, Münibe Hüsamettin, Naciye Fiham ve Nefise Ahmet⁸⁵ gibi kadın adayların önemli miktarda oy almasıdır. Bu durum net bir rakam şeklinde ortaya konulmasa da Babalık gazetesinin 17 Ekim günlü nüshasında adayların aldıkları oya göre sıralandığı listede bu kadın adaylar ilk sıralarda yer almaktadır⁸⁶. Seçimlerde en çok oy alan ve otuz kişiden oluşan belediye heyeti, seçimlerin bitiminden sonraki hafta toplanarak belediye heyeti reisliğine üyelerden elektrik şirketi eski müdürü Mustafa Şevki (Ergun) Bey⁸⁷'i, üç kişilik daimî encümenine de yine

83 Yarım, 23 Ekim 1930, s. 2.

84 Son Posta, 18 Ekim 1930, s. 4.

85 Halk fırkası, teşkilatlarından seçimlerde kadınlara seçme hakkı verildiği için “kesinlikle ve fazla miktarda” uyarısıyla kadın belediye azası adayı gösterilmesini istemiştir. **BCA**, 490.1/1.4.29.

86 Babalık, 17 Ekim 1930, s. 1.

87 Hukuk eğitimi alan Şevki Ergun (1899-1954), Konya Belediye başkanlığını iki dönem sürdürmüştür. Ayrıca Şevki Bey, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeliği, TBMM VI ve VII. Dönem Konya mil-

üyeler arasından eski mebus Avukat Karaağaçlı Mustafa Fevzi, Avukat Ali Rıza ve Ahali Bankası müdürü Burhanzâde Hacı Mustafa Bey'i oy birliğiyle seçmiştir⁸⁸.

Sonuç

Serbest fırkanın kurulur kurulmaz ülke genelinde gördüğü ilginin, Konya'da da kendisini gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu ilginin ortaya çıkmasında, şehirde yaşanan ekonomik sorunlar ile CHF teşkilatlarındaki dağınıklık ve ilgisizlik öne çıkan temel etkenler olmuştur. Bunun yanında, Konya'daki millî teşekküllerde görev alanlar ve eğitilmiş kişilerin hükümet politikalarından umutlarını keserek yeni firkadan bir beklenti içerisine girmeleri de bu durumda etkili olmuştur. Bu beklentilerin merkezinde ekonomi olmakla birlikte, CHF mebuslarının da belirttiği üzere; siyasi, sosyal ve kültürel sebepler ön plana çıkmaktadır.

İncelenen süreçte bilgi kaynakları daha çok basın esaslıdır. Burada Yarın ve Son Posta, SCF yanlısı yayın faaliyeti yürütürken; CHF'nin resmî yayın organı durumunda olan Hakimiyeti Milliye ile yerel Babalık gazetesine sıklıkla müracaat edilmiştir. Bu gazetelerden SCF yanlısı olanlarda Konya seçimlerinde haksızlık, usulsüzlük ve baskı iddiaları yapılırken hükümet yanlısı gazetelerde bu iddiaların çürütülmesine ve seçimin normal seyirde devam ettiğine, hatta SCF'lileri suçlanmaya yönelik neşriyat mevcuttur. Özellikle Babalık gazetesine Konya seçimlerinde ortaya çıkan olumsuzluklar neredeyse hiç yansımamıştır. SCF'nin yerel yayın organı olarak birkaç nüsha çıkan Duygu gazetesinin mevcut olmaması net bir şekilde ve karşılaştırmalı olarak seçimin değerlendirilmesini zorlaştırmış olsa da genel olarak SCF'ye Konya'da önemli miktarda destek olmuştur. Kaldı ki bu desteğin nedenlerini araştıran mebus raporlarına da bu durum yansımıştır. Bu durumda SCF mensuplarının Konya seçimleri için ileri sürdükleri iddiaların, hemen hepsi olmasa da önemli bir kısmı dikkat çekicidir.

Serbest fırka mensuplarının seçimlerde kullandığı; şapka kalkacak, vergiler kaldırılacak, Arap harfleri geri gelecek gibi iddia edilen propagandalar her ne kadar partinin yöneticileri tarafından kullanılmasa da taşra teşkilatındaki parti mensupları tarafından kullanılmıştır. Buna fırkanın rejime yönelik bir tehdit unsuru olmasından ziyade hızlı büyümesine bağlı olarak bünyesine dahil olan ve çağdaşlaşma doğrultusunda yapılan inkılaplara muhalif kişilerin faaliyetleri olarak bakılmalıdır. Bu bakış açısıyla, Konya belediye seçimlerinde de benzer faaliyetler zaman zaman gerek Meclise gerekse basına yansımış olsa da bu durumun Serbest fırkanın Konya teşkilatının genel politikası olarak görülmesi yanlıcı olacaktır. Kaldı ki seçimler sonrası CHF mebuslarınca hazırlanan Konya raporunda bu yönde iddialar yer almamıştır. Dolayısıyla bu faaliyetlerin kişilerin münferit faaliyetleri olduğu ve fırka yöneticilerinin bilgisi haricinde yapılan propagandalar olduğu kabul edilmelidir.

letvekilliği görevlerinde de bulunmuştur. Detaylı görevleri için bkz. **TBMM Albümü (1920-1950), C 1**, s. 410.

88 Babalık, 22 Ekim 1930, s. 1.

Genel olarak Konya seçimlerinde, seçimin süresinin bir hafta uzatılmasına rağmen katılım toplam seçmen sayısının yarısı bile olmamıştır. Seçimlere katılımın az olmasında, her ne kadar şehrin CHF'li mebusları teşvikleri bulunsa da asıl neden SCF mensuplarının seçimden bir süreliğine çekilmesidir. Ayrıca katılımın artması adına SCF mensuplarının yaptığı çalışmalar ise Konya valisinin talimatı doğrultusunda hareket eden seçim kurulunun engellemeleriyle sonuçsuz kalmıştır. Fakat bu engellemelerin, seçimin sonucunun bir parti lehine veya aleyhine değişip değişmeyeceği konusunda fikir vermesi mümkün değildir.

Toplumun farklı kesimlerince desteklenen Serbest fırka, Türk demokrasisinde muhalefet bilinci veya muhalefet kültürü oluşturduğu veya bu amaca zemin hazırlayacak politikalar ürettiği söylenemese de 1930 belediye seçimlerinin de etkisiyle, hükümetin/CHF'nin kendisini bütün yönleriyle öz eleştiri sürecine sokmasına katkı sunduğu söylenebilir. Bu değerlendirmeyi Konya örneğinden hareketle de söyleyebilmek mümkündür.

Kaynakça

Arsivler

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

- BCA, 490.01/1.4.14.
BCA, 490.01/1.4.12.
BCA, 490.01/1.4.29.
BCA, 490.01/35.146.1.
BCA, 490.01/79.293.2.
BCA, 490.01 /724.477.1.

Resmî ve Süreli Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Albümü (1920-1950), C 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay. Ankara 2010.

TBMM Zabıt Ceridesi, 12. Dönem, C. 22, 15 Kasım 1930.

Süreli Yayınlar

- Akşam
Babalık
Cumhuriyet
Hakimiyeti Milliye
Son Posta
Vakit
Yarın

Telif ve Tetkik Eserler

- Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
Avsar, Abdülhamit, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi, İstanbul 1998.
Balkaya, İhsan Sabri, **Ali Fethi Okyar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
Demirel, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı- Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
Emrence, Cem, **99 Günlük Muhalefet-Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
Emrence, Cem “1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası”, **Tarih ve Toplum**, S.210, İstanbul 2001, s. 44-48.
Erer, Tekin, **Türkiye’de Parti Kavgaaları, C. 1**, Ticaret Postası Matbaası Yayınları, İstanbul 1963.
Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

- Öz, Esat, **Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- Özdemir, Nuray, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.53, Ankara 2013, s.213–247.
- Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, MEB Yayınları, İstanbul 1983.
- Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Turan, Ali Eşref, **Türkiye’de Yerel Seçimler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- Yetkin, Çetin, **Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi-Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

Tezler

- Yüksel, Erol, **Bir Siyaset Adamı Olarak Refik Koraltan**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2016.

Genel Ağ

<http://www.konyayenigun.com/guncel/valisi-izzet-bey-anildi-h30756.html/> E. T. 18.06.2017.